
DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ YOLSUZLUK ÜZERİNDEKİ BELİRLEYİCİ ETKİSİ: MENA BÖLGESİ İÇİN PANEL VERİ ARAŞTIRMASI

Adem GÖK¹

Tahsin YAMAK²

Emre SAYGIN³

Öz

Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesi genel olarak siyasal, toplumsal, hukuki, idari, ticari ve diğer birçok alandaki bireysel ya da kurumsal davranışlar üzerinde yolsuzluk ve benzeri olumsuz/bozucu nitelikte etkiler doğurma potansiyeli barındıran rantier ekonomilerden oluşmaktadır. Diğer yandan MENA, iktisadi kalkınma yolunda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına (DYSY) oldukça fazla ihtiyaç duymaktadır. Literatürdeki araştırmalar yolsuzluk olgusunu yabancı yatırımcıların kararlarına etki eden belirleyici bir faktör olarak değerlendirmekte ve DYSY-yolsuzluk ilişkisi çoğunlukla bu yönden irdelenmektedir. Bu çalışmada, literatürün aksine DYSY girişlerinin yolsuzluğun kontrolü üzerindeki etkisi 1996-2016 dönemi için MENA bölgesi özelinde Sistem GMM analizi yöntemiyle araştırılmış ve veri şartları altında doğrudan yabancı sermaye akımı girişlerinin yolsuzluğun kontrolü üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum bölge ülkelerinde "geleneksel" ve "kapalı" yapılardan beslenen özellikle politik ve toplumsal kurumların kısıtlayıcılığı ile açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Yolsuzluk, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Panel Veri.
JEL Sınıflandırması: N25, D73, O16, C33.

DETERMINISTIC EFFECT FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON CORRUPTION: A PANEL DATA ANALYSIS FOR MENA REGION

Abstract

The Middle East and North Africa (MENA) region are generally consist of rentier economies of potential holding corruption and similar negative effects on political, social, legal, administrative, commercial and many other individual or institutional behaviors. On the other hand, the MENA are in need of foreign direct investments (FDI) in the way of economic development. Empirical studies have assessed the phenomenon of corruption as a decisive factor influencing the decisions of individual investors, and FDI-corruption relations is often explored from this perspective. In this study, the influence of FDI inflows on the control of corruption was investigated by System GMM analysis method for the period of 1996-2016 in MENA, and under the data conditions it was found that the FDI inflows had a negative and significant effect on the control of corruption. This is explained by the constraints of political and social institutions, especially in the "traditional" and "closed" structures in the countries of the region.

Keywords: The Middle East, Corruption, Foreign Direct Investment, Panel Data.
JEL Classification: N25, D73, O16, C33.

¹ Dr. Öğr. Üy., Kırklareli Üni. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, adem.gok@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3786-2507

² Dr., Kamu İç Denetçisi, Bağımsız Akademisyen, tahsinyamak@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8831-7448

³ Dr., Kamu İç Denetçisi, Bağımsız Akademisyen, sayginemre@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2939-1562

1. Giriş

Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesi, küresel doğal kaynak rezervlerinin önemli bir sahip olmakla birlikte hem siyasal yönetim biçimleri, hem toplumsal adalet ve hem de ekonomik yapı itibarıyla kapalı/kısıtlayıcı kurumsal yapılardaki ülkelerden oluşmaktadır. Dünya Bankası sınıflandırmalarına göre Fas, Lübnan, Mısır, Tunus, Ürdün, Cezayir, Irak, İran, Suriye, Yemen, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Libya, Suudi Arabistan, Umman olmak üzere on yedi ülkeyi⁴ kapsayan MENA, küresel nüfusun %5'ini teşkil ederken 80 trilyon dolara yaklaşan toplam dünya üretiminin ise yaklaşık %4'ünü karşılamaktadır.

Kendi içerisinde homojen bir görünüm sergilemeyen MENA ülkelerinin doğal kaynağı bulunmayan ve nüfusu büyük olanları orta-alt gelir grubu, doğal kaynak zengini ve işgücü bol olanlar orta-üst gelir grubunda yer almakta; enerji zengini olup gerek bölgeden gerekse komşu coğrafyalardan işgücü ithal eden Körfez-Arap İşbirliği Konseyi (GCC) üyesi ülkeler ise yüksek gelirli olarak tasnif edilmektedirler. Gelir durumu her ne düzeyde olursa olsun MENA bölgesi *otoriter yönetim biçimleri ve rantiyer ilişki formları* ile öne çıkmakta; orta gelirli ülkelerde konjonktürel olarak değişecek şekilde işsizlik, enflasyon gibi kronik sorunlardan üreyen, yüksek gelirli ülkelerde ise ifade, kendini açıklama, örgütlenme gibi sivil ve siyasal özgürlükler üzerindeki yoğun kısıtlamalardan kaynaklanan *yüksek sosyal tansiyon* bölgenin genel karakteristiğini işaret etmektedir.

Küreselleşme süreci ile birlikte bütün az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler gibi MENA ülkeleri de muhtelif ölçülerde *serbestleşme, özelleştirme ve deregülasyon* gibi reform süreçlerini yürürlüğe koymuşlar ancak yukarıda da ifade edildiği gibi enerji rantı odaklı ekonomik ve politik ilişkiler bütünü, bölge ülkelerinin veri kaynaklarının entegre bir siyasal dönüşüm ve iktisadi kalkınma hamlesine tahvil edilmesine engel olması yanında, gelişen enformasyon teknolojilerinin ortaya çıkardığı yeni iletişim ve ulaşım imkanlarının da etkisiyle toplumsal tansiyonun büyük isyanlara dönüşmesi riskini de tetiklemektedir. 2011 yılının başında ortaya çıkan ve etkileri halen devam eden *Arap İsyanları*,⁵ diğer birtakım gerekçeler de göz ardı edilmemek kaydıyla, son dönemde MENA geneline kurumsal değişimin önünü açan en kritik süreç olarak zikredilmektedir.

Kurumsal dönüşüm/değişim ve kalkınma literatürü incelendiğinde her iki kavramın birbirlerini olumlu yönde beslediği, yani birbirlerinin önünü açtığına vurgu yapılmaktadır. Siyasal, sosyal ve ekonomik kurumlardaki iyileşme kalkınma için uygun koşulları ortaya çıkarırken, bütünleşik bir kalkınma hamlesinin de *kurumsal kalite* düzeyini arttıracığı genel kabul görmektedir. Bu bağlamda *kalkınmanın finansmanı* yolunda özellikle yurtiçi tasarruf eğilimi istenilen seviyelerde bulunmayan ve/veya teknolojik altyapısı ile beşeri sermaye düzeyi yeterli olmayan ülkelerin yoğun şekilde ihtiyaç duyduğu *doğrudan yabancı sermaye yatırımları* (DYSY) bakımından da benzer bir etkileşimin bulunduğu tahmin edilmektedir. Ancak ampirik literatür incelendiğinde kurumların doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki belirleyici etkisinin sıklıkla araştırıldığı, *çok uluslu işletmelerin* (ÇÜİ) ev sahibi (yatırımı kabul eden) ülkenin kurumları üzerinde ne şekilde bir etkisi bulunduğu dair çalışmalar ise neredeyse yok denilebilecek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Literatürde hâkim metodun aksine DYSY girişi akımlarının bağımlı değişken olarak tayin edildiği bu çalışmada, MENA'da ekonomik yapıya belirgin özelliğini kazandıran enerji zengini ülkelerin kapalı/kısıtlayıcı kurumsal yapılarından kaynaklanan rantiyer ilişki biçimlerinin ortaya çıkardığı ve *Arap İsyanları* sürecinin de en sık dile getirilen şikâyeti olan yolsuzluk olgusunu açıklayıcı değişkenlerinin tespit edilmesini amaçlanmaktadır. ÇÜİ'lerin yolsuzluğun kontrolü üzerindeki etkilerinin 1996-2016 dönemi için araştırıldığı bu özgün çalışma kalkınma-rant kısır döngüsüne

⁴ Tarihi, kültürel ve sosyo-ekonomik arkaplanı itibarıyla MENA'dan farklı bir yapısı bulunan İsrail ile kurumsal bir devlet yapılanması olmayan Filistin bölge dâhilinde değerlendirmelere katılmamaktadır.

⁵ Literatürde *Arap Baharı* (Arab Spring), *Arap Devrimleri* (Arab Revolution) gibi ifadeler de kullanılmaktadır. Çalışma kapsamında *Arap İsyanları* (Arab Uprising) kavramı tercih edilmiştir.

sıkışmış bulunan MENA için daha sağlıklı ve gerçekçi politikalar üretilebilmesine zemin teşkil edecek bulgulara ulaşarak literatüre katkı yapmayı hedeflemektedir.

2. Kavramsal Çerçeve ve MENA’da Yolsuzluk

Çalışmanın odak noktasını oluşturan yolsuzluk kavramının en fazla referans verilen tanımı “hükümet malının kişisel çıkar için kamu görevlilerince satılması” şeklinde yapılmış (Shleifer ve Vishny, 1993: 599); diğer yandan Dünya Bankası tarafından yayımlanan Dünya Kalkınma Raporu’nda yolsuzluk, “kamu gücünün özel menfaatler için kötüye kullanılması” şeklinde açıklanmıştır (World Bank, 1997: 102). Nispeten daha geniş bir tanıma göre yolsuzluk, “kendisine emanet edilmiş yetkilerin şahsi çıkar amacıyla kötüye kullanılması” şeklinde tarif edilmektedir (Transperancy International, 2006: xvii).

Kaynakların yetersizliği ya da etkin dağıtılamaması, idari faaliyete dair düzenleyici ve denetleyici mekanizmaların sağlıklı çalışmaması, iş ortamının saydam olmaması, işgücü piyasalarının yeterli esnekliği taşınamaması ve benzeri sebeplerle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde daha fazla görülme ihtimali bulunan yolsuzluk olgusu *rüşvet*, *irtikâp* (para sızdırma, haraç), *adam kayırmacılık*, *hile* ve *zimm*et gibi farklı şekillerde ortaya çıkabilmekte; politik, toplumsal, hukuki, idari ve elbette ekonomik ilişkiler üzerinde rant arayışına yönelik olumsuz saptırıcı etkiler meydana getirerek ekonomik yapının her kanalına sistematik olarak bulaşabilme riski taşımaktadır (OECD, 2002: 26; Gray ve Kaufman, 1998: 7-8; Miller ve Kim, 2014: 81-82).

Yolsuzluğun nedelerine ilişkin araştırmalar ekonomik performanstan dışı açıklığa, siyasal istikrarsızlıktan etnik yapıya, okullaşma oranından beşeri sermaye düzeyine kadar oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu çalışmalardan bazılarını zikredecek olursak Kotera ve diğerleri (2012) hükümet harcamalarının ekonomi içersinde geniş yer tuttuğu ülkelerde siyasal katılımcılığın düşük olması durumunda yolsuzluğun yükselmesine yol açabileceği, Mauro (1997) doğal kaynak zengini ülkelerdeki katı düzenlemelerin rant kollama ve yolsuzluğa bulaşma ihtimalini yükselteceği, Leite ve Weidmann (1999) doğal kaynak zenginliğinin yolsuzluğu yükselttiği, Ades ve Di Tella (1999) rekabetin düşük olduğu ekonomilerde rantiyer faaliyetlerin ve dolayısıyla yolsuzluğun teşvik edileceği, Paldam (2002) gelir dağılımı adaletsizliğindeki bozulmanın yolsuzluğu arttırabileceği, Goel ve Nelson (2010) yönetimde adem-i merkeziyetçiliğin ve işlem prosedürlerinin artması ile birlikte yolsuzluğun yükseleceği, Ades ve Di Tella (1997) etkin bir hukuk sistemi olmayan ülkelerde yolsuzluğun artabileceği, Swamy ve diğerleri (2000) siyasal temsil organı olan yasama meclisinde, bürokratik işleyişte ve aktif işgücü içerisinde kadın oranının düşük olmasının yolsuzluk potansiyelini yükselttiği, Billger ve Goel (2009) demokratikleşme seviyesindeki gerilemenin yolsuzluğu arttırıcı yönde etkilediği şeklinde bulgulara ulaşmışlardır.

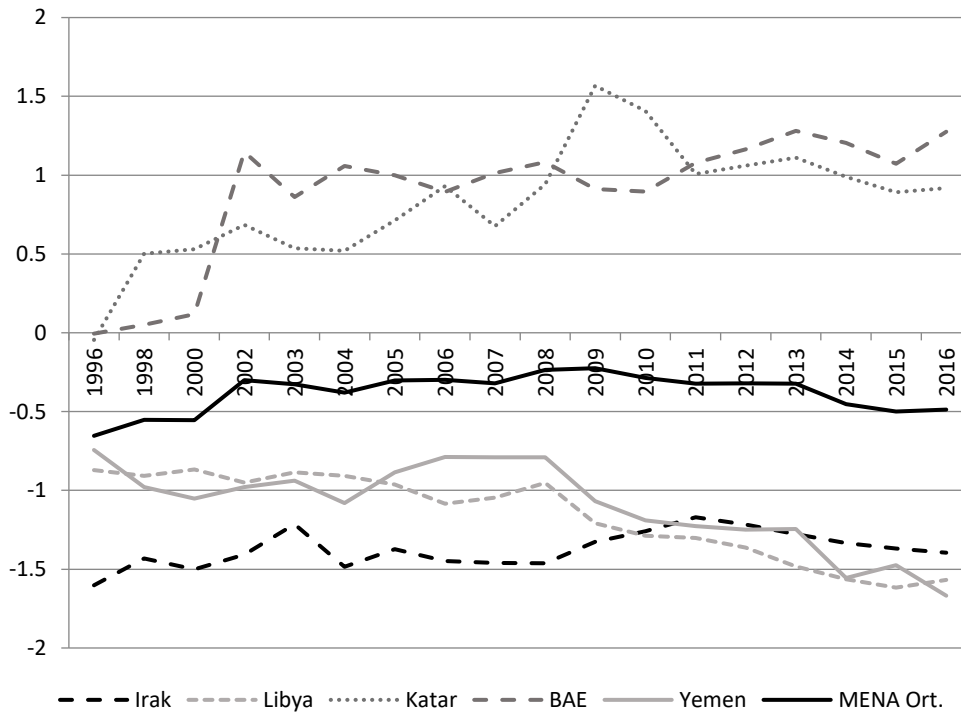
Diğer yandan sebepleri kadar yolsuzluğun sonuçları hakkında da geniş bir literatür bulunmaktadır. Yolsuzluk karar alma süreçlerindeki belirsizliği arttırarak risklerin öngörülebilme seviyesini azaltmakta ve yatırımlardan *beklenen gelirin/kazancın düşmesine* neden olmaktadır. Ayrıca yolsuzluğun *işlem maliyetlerini* yükselterek ekonomik performans üzerinde kısıtlayıcı yönde tesirde bulunduğu da bilinmektedir (Everhart ve diğerleri, 2009: 1579-1580; OECD, 2003: 8). Diğer taraftan yolsuzluk eğilimi yüksek olan yatırımcıların rekabeti sayesinde bürokratik iş süreçlerinde ortaya çıkabilecek tıkanıklıkların hızlı bir şekilde giderilmesini sağlayarak kaynakların etkin dağılımına katkıda bulunacağı da, *etkin yağlama hipotezi* adı altında ileri sürülmektedir (Bardhan, 1997: 1322).

Bu kapsamda Mauro (1995) bürokratik engeller ve kırtasiyeciliğin yatırım kararları üzerindeki olumsuz etkisi yoluyla büyümeyi negatif yönde etkilediği, Akçay (2006) kaynakların rant-kollama faaliyetine daha müsait olan harcamalara kanalize edilerek tam kamusal malların üretimine ve sunumuna yönelik giderler kısıtlanacağından toplumsal refahın olumsuz etkileneceği, Mocan (2009) kurumsal kalite düzeyinin genel olarak yüksek olduğu ülkelerde yolsuzluğun ekonomik performans üzerinde doğrudan bir etkisinin bulunmadığı, Knack ve Keefer (1995) yolsuzluğun kamu hizmetlerinin kalitesini olumsuz yönde etkileyeceği, Jong ve Bogmans (2011) yolsuzluğun genel

olarak uluslararası ticaret üzerinde kısıtlayıcı etkilerinin bulunduğu, Tanzi ve Davoodi (2000) yolsuzluğun genel olarak ekonomik büyüme performansı ve özel olarak dolaylı vergi gelirlerine negatif etkide bulunmak suretiyle kamu maliyesini olumsuz etkilediği hususlarını tespit etmişlerdir.

Yolsuzluğun düzeyi birçok nitel ölçüme konu edilmekle birlikte literatürde en çok kullanılan endekslerden birisi Dünya Bankası tarafından yayımlanan *Dünya Yönetişim Göstergeleri* içerisindeki *yolsuzluğun kontrolü* parametresidir. -2,5 ile +2,5 arasında hesaplanan yolsuzluğun kontrolü verisinde +2,5 değeri yolsuzluğun etkin şekilde kontrol edildiğini, -2,5 değeri ise yolsuzluğun kontrol edilmediğini ifade etmektedir. Yolsuzluğun kontrolü göstergesinin 1996-2016 döneminde MENA ülkelerindeki gelişim seyri incelendiğinde (Bkz. Grafik 1) bölge ortalamasının sıfırın altında istikrarlı bir seyir izlediği ve yirmi yıllık periyotta olumlu bir trend yakalanmadığı gibi genel eğilimin daha da kötüleşme yönünde olduğu görülmektedir. Bu durum, MENA Ülkelerinde enerji ekonomisinin oldukça büyük olması ve doğal kaynakların siyasal yönetimler tarafından kontrol ediliyor olması nedeniyle bölge ülkelerinde rant kollama ve yolsuzluk eğiliminin yüksek olduğu şeklindeki savı desteklemektedir (Kutan ve diğerleri, 2009: 35; Transparency International, 2009: 2-4).

Grafik 1: MENA Bölgesinde Yolsuzluğun Kontrolü (1996-2016)

Kaynak: World Bank, World Development Indicators çevrimiçi veri tabanından derlenmiştir. (<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=World-Development-Indicators>, erişim: 06.02.2018).

Bu noktada Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) müspet anlamda, Irak, Libya ve Yemen'in ise menfi anlamda bölge ortalamasından uzaklaştığı görülmektedir. MENA Bölgesi içerisinde gerek doğal kaynak zenginliği gerekse ekonomik büyüklük/aktivite itibarıyla özel konumda bulunan GCC üyesi Katar ve BAE'de özellikle küresel piyasa ekonomisi sistemine entegrasyon sağlayarak ekonomik rekabet gücünü arttırmaya yönelik ekonomik yapıyı çeşitlendiren ve piyasayı rahatlatan düzenlemelerin doğrudan etkisi ile yolsuzluğun kontrolü değişkeninde yukarı yönlü bir eğilimin söz

konusu olduğu anlaşılmaktadır. (World Bank, 2017; World Economic Forum, 2017: 302-303, 352-353).

Diğer yandan Irak, Libya ve Yemen gibi uzun yıllar iç savaş ve karışıklıklara muhatap olan ülkelerde ise yolsuzluk parametresinin MENA ortalamasından daha düşük düzeylerde kaldığı ve 2011 yılında bölgede baş gösteren *Arap İsyanları* ile birlikte daha da kötüleşme eğilimine girdiği görülmektedir. İsyan süreci ile birlikte birçok MENA ülkesinde politik değişimler ve iktisadi dalgalanmalar görülmüş ise de özellikle Irak, Libya ve Yemen gibi yüzölçümü nispeten büyük olan ülkelerde, Goel ve Nelson'un (2009) işaret ettiği doğrultuda yolsuzlukla mücadele daha zor ve maliyetli olduğundan kamu görevlileri ve diğer bireysel ya da kurumsal aktörler soruşturmalardan kolayca kurtulabilecekleri düşüncesiyle suistimal ve rüşvet uygulamalarına temayül gösterebilmekte ve bu nedenle yolsuzluğun kontrolü kaybolabilmektedir.

3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve MENA'da DYSY Trendi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da politik ve toplumsal özgürlüklerin genişletilebilmesi, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ve bölge ülkelerinde ekonomik kalkınmanın finansmanına katkı sağlaması beklenen en önemli maddi ve entelektüel kaynakların başında gelmektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) benimsediği ortak tanıma göre doğrudan yabancı sermaye yatırımı kavramı, "*bir ülkedeki yerleşik bir işletmenin ana merkezinin bulunduğu ülke dışındaki bir ülkede üretim süreci, kaynak dağılımı ve diğer ekonomik etkinlikler üzerinde kontrol sağlamak amacıyla, en az %10 oranında varlık edinerek gerçekleştirdikleri yatırımlar*" olarak ifade edilmektedir (OECD, 2008b: 17).

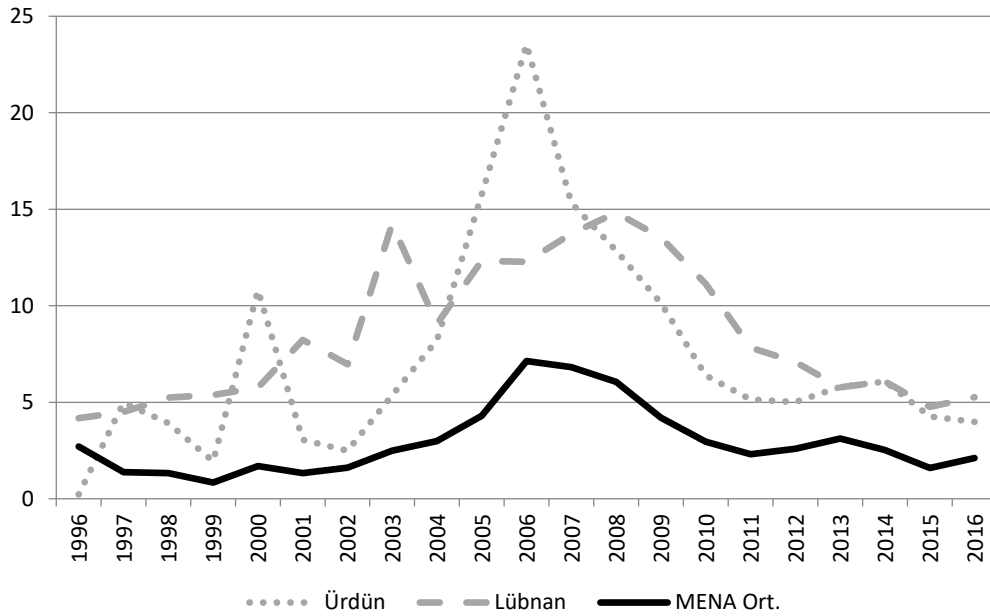
Çok uluslu işletmeler (ÇÜİ), doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının neredeyse tamamını gerçekleştiren ana aktörlerdir. ÇÜİ'ler ev sahibi ülkede yeni işletme/üretim tesisi kurmak, mevcut firmalara ortak olmak ya da bu firmaları satın almak, muhtelif yabancı girişimlerle ortak girişimlerde bulunmak gibi metotlar dâhilinde yatırımlarını gerçekleştirmektedirler. ÇÜİ'lerin yatırım kararlarında kurumsal stratejik önceliklerinin, ev sahibi ülkenin kapsayıcı kurumsal yapısı ve avantajlı iş ve yatırım ortamının, artan makro ekonomik performansı ve piyasa genişliğinin, coğrafi avantajlar ve doğal kaynak sahipliğinin etkili olduğu anlaşılmaktadır (Saygin, 2017: 52-61).

Teorik olarak ev sahibi ülkenin maddi ve entelektüel birikimini arttırmak suretiyle toplumsal refah artışına katkı sağladığı değerlendirilen DYSY akımlarının, diğer bir yönüyle de ev sahibi ülkede bir kısım olumsuzluklara yol açma potansiyeli taşıdığı öne sürülmektedir. Üretim faaliyetine destek olmak suretiyle ekonomik performansın artışını sürdürülebilir kılmak, Ar-Ge çalışmalarını teşvik etmek ve inovatif sektörlerle destek sağlamak, ileri teknoloji ürünü üretim araçları sayesinde maliyetlerin azaltılmasına katkı vermek, beşeri sermayenin gelişimine yardımcı olmak gibi olumlu tesirleri bulunan DYSY akımları rekabet ortamını zayıflatabilecek kartel, oligopol gibi piyasak aksaklıklarına yol açmak, teknolojik bağımlılığa neden olabilmek, esnek işgücü piyasalarını desteklemek suretiyle istihdamın yapısını ve gelir dağılımını bozucu etkiler ortaya çıkarmak, salt tüketim kültürünü destekleyici yönde çalışmalarda bulunmak, beklenenin ötesinde güçlenen ÇÜİ'ler nedeniyle ulusal yönetimlerin otoritelerini kısıtlayıcı ya da yönlendirici güce kavuşmak, kurumsal menfaatleri doğrultusunda otoriter yapıları desteklemek ve iş ilişkilerini hızlandırabilmek maksadıyla etik ve suiistimal risklere yol açabilecek davranışlarda bulunmak gibi bir takım olumsuzlukları da besleyebilmektedirler (Kegly ve Blanton, 2015: 145-146; Lipsey, 2002: 344-369; OECD, 2008a: 2-6).

MENA'da gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerinin milli gelire oranının 1996-2016 dönemindeki trendi (Bkz. Grafik 2) incelendiğinde, 1996-2008 yılları arasında %3 düzeyinden %6 oranına kadar yükseldiği ancak küresel mali krizin likidite daraltıcı etkisi ve bölgesel nitelikli *Arap İsyanları* sürecinin caydırıcı tesiri altında 1996 yılındaki düzeyine gerilemiştir. 1990'lı yılların başından bu yana yaklaşık 6 kat artan küresel DYSY akımlarından gelişmekte olan ülkelerin aldığı pay her geçen gün artarken MENA'nın aldığı pay ise Sahra-Altı Afrika'dan sonra en kötü

performansa karşı gelmektedir. Lübnan ve Ürdün, DYSY performansı olarak bölge genelinden olumlu yönde farklılaşan iki ülke olarak öne çıkmaktadır (UNCTAD, 2018: 11; Abbas ve El Mosallamy, 2016: 31, Iqbal ve Nabli, 2004: 9-10; Onyeiwu, 2004: 3-4).

Grafik 2: MENA Bölgesinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1996-2016)

Kaynak: World Bank, World Development Indicators çevrimiçi veri tabanından derlenmiştir. (<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=World-Development-Indicators>, erişim: 06.02.2018).

4. Literatür Özeti

Yolsuzluk-DYSY arasındaki ilişkinin araştırıldığı ampirik literatür incelendiğinde DYSY akımlarının yolsuzluk üzerindeki etkisine yönelik çalışmaların sınırlı sayıda bulunduğu; öte yandan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyici faktörlerinin tespitine yönelik çalışmaların yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu bağlamda DYSY'nin ana aktörü olan ÇUİ'lerin yatırım kararlarını etkilemeye yönelik kurumların ve dolayısıyla bu kurumların en önemlilerinden birisi olduğu kabul edilen yolsuzluğun kontrolü göstergesinin esas alındığı çalışmalar neticesinde genel olarak olumlu ya da olumsuz yönde net bir etki tanımlanabilmiş değildir.

Geniş bir ülke skalasında yolsuzluk-DYSY ilişkisini araştıran Habib ve Zurawicki (2002), yolsuzluk düzeyinin hem kaynak hem de ev sahibi ülkedeki yatırımlar üzerinde olumsuz etkisi bulunduğunu saptamış; benzer bir araştırmayı yürüten Al-Sadig (2009) yolsuzluk seviyesindeki %1'lik yükselişin DYSY girişinde %11 düzeyinde bir azalışa neden olduğunu tespit etmiştir. 1980-2000 yılları arasında 29 ülke için demokrasi, yolsuzluk ve DYSY etkileşimini inceleyen Mathur ve Singh (2013) ise düşük demokrasi ve yüksek yolsuzluk olgusunun DYSY akımları üzerinde kısıtlayıcı etkilerinin bulunduğunu belirlemişlerdir.

Diğer taraftan yolsuzluğun, motivasyonlarına göre çok uluslu işletmelerin yatırım kararları üzerindeki etkisini inceleyen Brouters ve diğerleri (2008), yüksek yolsuzluk seviyesinin pazar arayan DYSY üzerinde negatif etkisinin bulunduğu, doğal kaynak arayan DYSY üzerinde ise belirgin bir etkisinin bulunmadığı neticesine varmışlardır. 1993-2003 dönemi için Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile Latin Amerika ülkelerinde yolsuzluk ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi inceleyen Kutan ve diğerleri (2009), doğal kaynak sahipliği ile bağlantılı olarak MENA ülkelerinde anılan iki değişken

arasında pozitif ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. 2003-2009 yılları arasında MENA'da yolsuzluk seviyesinin DYSY üzerindeki etkilerinin inceleyen Helmy (2013) de, benzer şekilde yolsuzluk düzeyi ile DYSY akımları arasında aynı yönlü bir ilişki olduğunu saptamıştır.

DYSY girişlerinin ev sahibi ülkenin yolsuzluğun kontrolü kabiliyeti üzerinde negatif yönde etki ortaya çıkardığına ilişkin tespit edilebilen en erken çalışma, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 1977 yılında yürürlüğe giren Yabancı Ülkelerde Yolsuzluk Uygulamaları Yasası (U.S. Foreign Corrupt Practices Act - FCPA) sonrasında ABD menşeli şirketlerin yolsuzluk eğilimi yüksek olan ülkelerdeki faaliyetleri üzerindeki etkisine yönelik Hines'in (1995) araştırmasıdır. Öyle ki ÇUİ'lerin kamu sektörünün geniş ve dolayısıyla da bürokrasi, kırtasiyecilik ve adam kayırmacılığın yüksek olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamu ihalelerinde avantaj sağlamak, dış ticaret işlemlerini hızlandırmak ve sair kısıtlayıcı engelleri aşabilmek için çeşitli yöntemlerle yolsuzluğa bulaştıklarını ifade eden Hines, anılan kanuni düzenlemenin ardından ABD menşeli firmaların yolsuzluğun az olduğu ülkelere yolsuzluğun fazla olduğu ülkelere yöneldiklerini ortaya koymuştur. Ancak yatırımların türü sermaye yoğunundan emek yoğununa doğru değişiklik göstermiş; doğrudan maddi bir yolsuzluğa bulaşması yasaklanan ABD şirketlerinin, 1977 yılından sonra ev sahibi ülke siyasetçilerinin yakınlarına istihdam olanağı sağlamak suretiyle dolaylı olarak yolsuzluk uygulamalarına başvurabilmek maksadıyla genelde emek yoğun sektörler yöneldikleri tespit edilmiştir.

Yolsuzluk ile DYSY arasındaki nedensellik ilişkisini 42 gelişmekte olan ülke özelinde Granger Nedensellik Testi yönetimiyle araştıran Craigwell ve Wright (2011), yolsuzluk ile DYSY arasında çift taraflı nedenselliğin bulunduğunu saptamış ve özellikle doğrusal olmayan (non-linear) denklemlerde nedenselliği DYSY'den yolsuzluğa doğru geliştiğini tespit etmişlerdir. DYSY girişlerinin ev sahibi ülke üzerinde potansiyel etkileri olabileceği savından hareketle geniş bir bağımsız değişken seti ile birlikte DYSY'nin yolsuzluk üzerindeki etkisini araştıran Pinto ve Zhu (2016) da özellikle politik ve ekonomik kurumların dışlayıcı nitelik taşıdığı ülkelerde DYSY'nin yolsuzluk üzerinde arttırıcı etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Diğer yandan Abed ve Davoodi (2000) ile Larrain ve Tavares (2004) kişi başına düşen DYSY miktarı artışının yolsuzluğun kontrolü üzerinde olumlu etkide bulunduğunu tespit etmiş; aynı şekilde 30 yıllık bir periyotta geniş bir ülke örneklemini özelinde DYSY akımlarının ev sahibi ülkenin yolsuzluk seviyesini ne şekilde değiştirdiğini inceleyen Kwok ve Tedesse (2006), DYSY'nin, genel olarak kurumsal kalite düzeyini yükseltmek suretiyle yolsuzluğun kontrol altına alınmasına pozitif katkı sağladığı yönünde bulgulara ulaşmışlardır.

5. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada, 1996-2016 döneminde, 17 MENA ülkesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerinin yolsuzluğun kontrolü üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunup bulunmadığı, *Sistem GMM* yöntemi kullanılarak incelenmektedir. Bu çerçevede oluşturulacak modelin bağımlı değişkeni olarak, kapsadığı dönem, temel aldığı alt bileşenler ve istikrarlı ölçüm yöntemi sebebiyle Dünya Bankası'nın Dünya Yönetişim Göstergeleri içerisinde puanladığı *Yolsuzluğun Kontrolü* parametresi tercih edilmiştir.

Çalışmanın bağımsız değişkeni olarak doğrudan yabancı sermaye girişlerinin GSYİH'ye oranı belirlenmiştir. Bu noktada DYSY'nin cari miktarı ilgili ülkelerin ölçeğine dair nispi yanılısına ortaya çıkardığı için, DYSY'nin birikimli stok seviyesine ait veriler ise periyodik değişimleri törpüleme riskini barındırdığı için tercih edilmemiştir.

Diğer yandan ev sahibi ülkede yolsuzluk düzeyinin belirleyici faktörleri olarak literatürde öne çıkan ekonomik gelişmişlik seviyesi için *kişi başına düşen milli gelir* düzeyi (Paldam, 2002; Goel ve Nelson, 2010), politik şiddetsizliğin karşılığı olarak *siyasal istikrar* göstergesi (Billger ve Goel, 2009), bürokratik kalitenin çıktısı olarak *yönetimin etkinliği* (Rauch ve Evans, 2000), kamu kaynağının sarfındaki etkinsizlik problemleriyle bağlantılı sorunların anlaşılabilirliği dolayısıyla *hükümet harcamaları* (Saha ve Ben Ali, 2017, Goel ve Nelson, 2010), uluslararası ticari ilişkilerin etkisinin

saptanabilmesi için *dışa açıklık oranı* (Al-Sadig, 2009; Helmy, 2013), nihayet MENA ve benzeri doğal kaynak baskın ekonomik yapıları bulunan ülkeler için göz ardı edilmesi mümkün olmayan rantiyer ilişki formlarının izlenebilmesi bakımından *doğal kaynak rantı* (Ades ve Di Tella, 1999; Onyeiwu, 2004) diğer açıklayıcılar olarak modele katılmıştır.

Araştırma modelinde yer alan değişkenler için kullanılan kısaltmalara, verilerin elde edildikleri kaynaklara ve kapsadığı dönem ile ölçüm değerlerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişkenin Adı	Değişkenin Kısaltması	Değişkenin Kaynağı	Değişkenin Dönemi	Değere İlişkin Açıklama
Yolsuzluğun Kontrolü	coc	Dünya Yönetişim Göstergeleri	1996-2016	-2,5 ile +2,5 arasında
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	fdi	Dünya Kalkınma Göstergeleri	1996-2016	Giriş akımları, %GSYİH
Kişi Başına Milli Gelir	gdppc	Dünya Kalkınma Göstergeleri	1996-2016	SGP, 2011 yılı sabit fiy.
Yönetimin Etkinliği	govef	Dünya Yönetişim Göstergeleri	1996-2016	-2,5 ile +2,5 arasında
Siyasal İstikrar	pols	Dünya Yönetişim Göstergeleri	1996-2016	-2,5 ile +2,5 arasında
Doğal Kaynak Rantı	natural	Dünya Kalkınma Göstergeleri	1996-2016	%GSYİH
Dışa Açıklık Oranı	trop	Dünya Kalkınma Göstergeleri	1996-2016	%GSYİH
Hükümet Harcamaları	govex	Dünya Kalkınma Göstergeleri	1996-2016	%GSYİH

Veri setinin 3 yıllık ortalama alınarak kullanılmış olması dolayısıyla zaman periyodu 21 yıl değil 7 yıl olarak belirlenmiştir. Analizde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Göz. Say.	Ort.	St. Dev.	Min.	Maks.
coc	119	-0.255	0.684	-1.584	1.305
fdi	119	2.957	3.592	-2.178	18.209
gdppc	119	30457.47	32811.44	2145.568	125763
govef	119	-0.228	0.697	-2.018	1.453
pols	119	-0.433	0.969	-2.762	1.204
natural	119	20.414	18.811	0.001	77.513
trop	119	87.697	32.057	32.366	196.605
govex	119	17.282	5.509	7.019	31.449

Sistem GMM ile tahmin edilecek genel model aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur;

$$y_{it} = \alpha y_{i,t-1} + X'_{it}\beta + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$\varepsilon_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (2)$$

$$E(\mu_i) = E(v_{it}) = E(\mu_i v_{it}) = 0 \quad (3)$$

Hata terimi ε_{it} 'nin sabit etki μ_i ve idiosokratik şok v_{it} olmak üzere iki ortogonal bileşeni vardır;

$$\Delta y_{it} = (\alpha - 1) \Delta y_{i,t-1} + \Delta X'_{it}\beta + \Delta v_{it} \quad (4)$$

$$E[\Delta w_{it}\mu_i] = 0 \quad (5)$$

Arellano ve Bover (1995) ile Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilmiş olan Sistem GMM methodu, Arellano and Bond (1991) tarafından geliştirilmiş Fark GMM metodunun etkinliğini enstrümental değişkenlerin birinci farklarının sabit etkilerle korele olmadığı (5) ek varsayımında bulunarak artırmaktadır. Bu varsayım daha çok enstrümantel değişkenin kullanımına olanak vermektedir. Dolayısıyla birincisi orjinal denklem (1) ve ikincisi dönüştürülmüş denklem (4) olmak üzere iki denklem sistemi kurarak verimi çarpıcı bir şekilde artırmak mümkün olmaktadır. Arellano ve Bond (1991) seviye değişkenlerini fark değişkenleri ile enstrüman ederken, Blundell ve Bond (1998) fark değişkenlerini seviye değişkenleri ile enstrüman etmektedir (Rodman, 2009).

Buna göre indirgenmiş form denklemi;

$$COC_{it} = \alpha COC_{i,t-1} + \beta_1 FDI_{it} + \beta_2 CONT_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1.1)$$

$$\varepsilon_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (1.2)$$

$$E(\mu_i) = E(v_{it}) = E(\mu_i v_{it}) = 0 \quad (1.3)$$

$$\Delta COC_{it} = \delta \Delta COC_{i,t-1} + \phi \Delta FDI_{it} + \lambda \Delta CONT_{it} + \Delta v_{it} \quad (1.4)$$

$$E[\Delta w_{it} \mu_i] = 0 \quad (1.5)$$

COC_{it} ülkesi için t zamanında ve $COC_{i,t-1}$ ülkesi için t-1 zamanında ölçülmüş yolsuzluğun kontrolü değişkenini ölçmektedir. FDI_{it} i ülkesi için t zamanında ölçülmüş doğrudan yabancı sermaye yatırımı giriş oranını; $CONT_{it}$ ise i ülkesi için t zamanında ölçülmüş diğer kontrol değişkenlerini göstermektedir.

6. Ampirik Bulgular

Ampirik bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerinin (fdi) yolsuzluğun kontrolü üzerinde negatif ve anlamlı etkisinin bulunduğu görülmüş; diğer yandan yolsuzluğun kontrolünün birinci gecikmesi (l.coc), yönetimin etkinliği (govef) ve siyasal istikrarın (pols) yolsuzluğun kontrolü (coc) üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin bulunduğu anlaşılmıştır. Modele dâhil edilen kontrol değişkenlerinden kişi başına düşen milli gelir (gdppc), doğal kaynak rantı (natural), dışa açıklık oranı (trop) ve hükümet harcamaları (govex) parametrelerinin ise yolsuzluğun kontrolü üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı saptanmıştır (Bkz. Tablo 3).

Elde edilen bulgulara göre MENA ülkelerinde yolsuzluğun kendi kendini güçlendirdiği ve bu bağlamda strajejik tamamlayıcılığa bağlı olarak geçmiş yolsuzluk seviyelerinin şu anki yolsuzluk seviyesinin önemli bir belirleyicisi olduğu görülmektedir. Bu durum, otoriter yönetimler sebebiyle siyasal katılımıcılığın düşük olması, aşiret ve çekirdek aile yapılanmaları dolayısıyla akrabalık ilişkilerine dayalı kayırmacılık uygulamalarının yaygınlaşması, ekonomik kaynakların yönetici elitler etrafında kümelenmesi gibi devlete yönelik kurumsal güvensizliği besleyen sebeplerden ötürü reformist bir vizyon üretemeyen özellikle genç nesillerin mevcut düzenin suistimale açık yönlerinin daha derinleşmesine ve yolsuzluk davranışının giderek yaygınlaşmasına neden olmalarıyla açıklanabilmektedir (Chêne, 2007: 4-5).

Araştırmanın odak noktası olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yolsuzluğun kontrolü üzerindeki etkisi ise Pinto ve Zhu (2016) tarafından ulaşılan bulgularla benzer olacak şekilde özellikle siyasal ve ekonomik özgürlüklerin sınırlı olduğu (MENA bölgesi ülkeleri gibi) toplumlarda DYSY girişlerinin yolsuzluğun kontrolü üzerinde negatif etki ortaya çıkardığı şeklinde tespit edilmiştir. Bu sonuç, gelir düzeyleri ve doğal kaynak sahiplikleri bakımından homojen bir görünüm arz etmeyen MENA ülkeleri için doğrusal olmayan sebeplerle açıklanmaktadır. Şöyle ki kişi başına düşen milli gelir düzeyi nispeten düşük olan bölge ülkeleri ekonomik özgürlüklerin kısıtlayıcı/dışlayıcı özelliğinden dolayı, gelir düzeyi yüksek olan bölge ülkeleri ise aynı zamanda yüksek doğal kaynak rezervlerinden kaynaklanan rantiyer davranış formlarına açıklıkları sebebiyle yolsuzluğu teşvik eden bir yapıya evrilebilmektedirler (Saha ve Ben Ali, 2017).

Diğer bir deyişle orta gelir grubunda yer alan MENA ülkelerinde çeşitli metotlarla yatırım yapacak olan çok uluslu işletmeler ev sahibi ülkede bürokratik formalitelerden kaçınarak hızlı ve düşük maliyetli işlem yapabilmek, kamu ihalelerinde yüklenici olabilmek, ticaret lisansı ve sair mülkiyet hakları elde edebilmek için rüşvet ve/veya benzer nitelikte fayda getirici fiillerde bulunabilmektedir. Yatırım ortamı ve girişim kolaylığı (iş yapma basitliği) dolayısıyla dünya ortalamasının dahi üzerinde bulunan yüksek gelir grubundaki doğal kaynak zengini MENA ülkelerde ise yolsuzluğun niteliği, hesap verme sorumluluğu bulunmayan kapalı siyasi rejimlerin sağladığı “rantiyer avantajlar” ile birlikte, biraz evvel bahsedilen taktik ve operasyonel boyuttan politik ve stratejik bir boyuta taşınabilme potansiyeli barındırmaktadır.

Tablo 3: Sistem GMM Sonuçları

Değişkenler (Bağımlı Değişken: COC)	Sonuçlar
1.coc (Yolsuzluğun Kontrolünün 1. Gecikmesi)	0.545*** (0.172)
fdi (Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları)	-0.016* (0.009)
gdppc (Kişi Başına Milli Gelir)	-1.62e-07 (2.55e-06)
govf (Yönetimin Etkinliği)	0.300* (0.141)
pols (Siyasal İstikrar)	0.120** (0.047)
natural (Doğal Kaynak Rantı)	-0.002 (0.003)
trop (Dışa Açıklık Oranı)	0.001 (0.001)
govex (Hükümet Harcamaları)	0.003 (0.004)
Prob>F	0.000
Ülkeler	17
Enstrümanlar	23
Hansen	0.928
AR(2)	0.271

Not: Parantez içindeki değerler robust standart hatalardır.***, ** ve * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 önem seviyelerini göstermektedir. AR(2) seri korelasyon yok hipotezi altında ikincil fark kalanları içinde ikinci derece seri korelasyonun varlığını test eder. Aşırı özdeşleştirme Hansen testi tüm enstrümanların geçerli olduğu hipotezi altında yapılır. Natural, trop vegovexdeğişkenleri dışsal olarak alınmıştır. İçsel değişkenlerin uygun gecikmeleri AR(2) seri korelasyon testine göre enstrüman edilmiştir.

Modele katılan kontrol değişkenlerinden yönetimin etkinliği göstergesinin yolsuzluğun kontrolü (coc) üzerinde pozitif anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Buna göre başarılı ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma sağlamak isteyen ülkelerde müşterek yönetim anlayışı çerçevesinde etkin işleyen ve hesap verme özelliği taşıyan bir yönetim modelinin hayata geçirilmesinin elzem olduğu hususunun akademik camia ve siyaset çevrelerinde genel kabul gördüğü (Ackerman, 2004: 447) savından hareketle yolsuzlukla etkin mücadele bakımından siyaset-bürokrasi ilişkisinin baskı ve gerginliklerden arı tutulması yanında, (MENA özelinde) mevcut yönetimlerin politika vaatlerine bağlı kalmaları sayesinde oluşturulacak itibar algısı ile birlikte yönetsel performansının yükseltilmesinin önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

Ev sahibi ülkede yolsuzluğun kontrolü üzerinde pozitif anlamlı etkisi bulunduğu tespit edilen bir diğer açıklayıcı değişken ise siyasi istikrar parametresidir. Siyasi istikrar göstergesi makro perspektifte siyasi yönetim (yürütme) erkinin sürdürülebilirliği ve öngörülebilirliği dolayısıyla yolsuzluğu arttırma potansiyeline sahip iken, öte yandan da sürekli siyasi değişim beklentisi bulunan ülkelerde sistemin yerleşik aktörleri olan kamu görevlilerinin davranış modellerindeki sapmalar aracılığıyla yolsuzluğun kontrolü zorlaşabilmektedir. Şöyle ki demokratiklik ya da

katılımcılık özelliklerinden bağımsız olarak, mevcut yönetimin değişme olasılığındaki azalma kamu görevlilerinin potansiyel rüşvet tedarikçileri ile ilişki geliştirebilmesi bakımından yeterli zamanı sağlayarak adeta fırsat doğuracak ve böylece yolsuzluğu arttırıcı yönde etkiler ortaya çıkarabilecektir. Bununla birlikte kısa sürede değişmesi beklenen (yani istikrarsız olan) bir yönetimde ise kamu görevlileri için rüşvetin algılanan maliyeti azalacak ve böylece kamu görevlileri adeta yolsuzluğa teşvik edilmiş olacaklardır (Elbahnasawy ve Revier, 2012: 317). Bu açıklamalara göre bölge ülkelerinde siyasal istikrarın sağlanmasına yönelik girişimlerin suistimal önlemeye matuf formel kontrol, düzenleme ve denetim mekanizmaları vasıtasıyla desteklenmesinin, gerek yönetimde istikrarı sağlamış gerekse değişim eşliğinde bulunan ülkeler açısından kritik önem taşımakta olduğu değerlendirilmektedir.

7. Sonuç

Bu çalışmada literatürde çok sık rastlanılmayan bir ilişki örneği olarak doğrudan yabancı sermaye akımlarının ev sahibi ülkenin *yolsuzluğun kontrolü kapasitesi* üzerindeki etkileri 1996-2016 dönemi için Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi özelinde *Sistem GMM* yöntemi ile araştırılmıştır. Elde edilen bulgular doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerinin (fdi) yolsuzluğun kontrolü üzerinde negatif ve anlamlı etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Buna göre MENA bölgesi ülkelerinde *otoriter yönetimler, kısıtlı sivil-siyasal özgürlükler ve rantiyer iktisadi ilişki formları* dolayısıyla oluşan *yönetişim boşluğu ve güven ve rekabet eksikliği* ortamının ekonomik aktörler nezdinde yolsuzluk davranışının yaygınlaşmasına neden olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, küresel piyasa ekonomisi sisteminin günümüzdeki ana aktörlerinin başında gelen çok uluslu işletmelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımı faaliyetlerinin, gelişmekte ve küresel ekonomiyle bütünleşme çabasında bulunan ev sahibi ülkelerde *yolsuzluğun kontrolünü* zayıflatıcı yönde etkiler ortaya çıkardığı hususu MENA özelinde tespit edilmiştir.

Bununla birlikte, doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerinin (fdi) *yolsuzluğun kontrolünün birinci gecikmesi* (l.coc) üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin bulunduğu görülmüştür. Bu durum, *kapalı siyasal kurumlar ve geleneksel sosyo-ekonomik ilişki formlarına* bağlı olarak özellikle genç nüfusun geleceğe yönelik olarak azalan umutları dolayısıyla, yolsuzluk olgusunun kendi kendini besleyen bir fasit daireye sebep olmasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Diğer yandan, *yönetimin etkinliği* (govf) parametresinin *yolsuzluğun kontrolü* (coc) üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin bulunduğunu tespit edilmiştir. Şöyle ki MENA bölgesi ülkelerine genel karakteristiğini veren *rantiyer ilişki formlarını*, suistimal önlemeye matuf *formel kontrol, düzenleme ve denetim mekanizmalarını* da kapsayan *iyi yönetim* anlayışı çerçevesinde dönüştürmeye matuf girişimler ile bölge ülkelerindeki mevcut yönetimlerin politika vaatlerine (kısmen de olsa) bağlı kalmaları ile gelişen *itibar algısı* sayesinde *idari-yönetimsel performansının* yükseltilmesinin de yolsuzluk düzeyinin azaltılmasına olumlu yönde katkı verdiği anlaşılmaktadır.

Aynı doğrultuda *siyasal istikrar* (pols) göstergesinin de ev sahibi ülkede *yolsuzluğun kontrolü* (coc) üzerinde pozitif tesirinin bulunduğu saptanmıştır. MENA ülkelerindeki nispi siyasal istikrar ortamının kamu görevlilerinin *potansiyel rüşvet tedarikçileri* ile ilişki geliştirmeye fırsat sağladığı; siyasal istikrarsızlık beklentisinin ise kamu görevlileri açısından *rüşvet ve sair suistimal uygulamalarının algılanan maliyetini* düşürerek adeta yolsuzluğu teşvik ettiği şeklindeki açıklamalar karşısında MENA ülkelerinde siyasal istikrarın teminine yönelik girişimlerin, biraz evvel de bahsedilen etkin yönetim ve iyi yönetim uygulamaları vasıtasıyla desteklenmesinin önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

Modele kontrol değişkeni olarak katılan kişi başına düşen milli gelir, doğal kaynak rantı, dış açıklık oranı ve hükümet harcamaları parametrelerinin ise yolsuzluğun kontrolü üzerinde anlamlı bir etkilerinin bulunmadığı saptanmıştır. Bu noktada yakın geçmişte MENA bölgesi genelinde oldukça derin etkiler doğuran Arap İsyancı sürecinden de dersler çıkarılmak kaydıyla, bölge ülkelerinin *ekonomik yapılarını çeşitlendirmek ve ekonomik rekabet güçlerini* yükseltmek yolunda sarf ettikleri çabalarını politik ve toplumsal ilişki biçimleri ile hukuki ve idari altyapılarını da

dönüştürecek *reform ajandalarını* yürürlüğe koymak suretiyle desteklemelerinin önemine vurgu yapmak yerinde olacaktır. Böylece farklı sektörlerle yönelen, *teknoloji transferi* ve *üretim bilgisi* aktarabilen daha *kaliteli/nitelikli DYSY'nın* teşvik edilmesi ile birlikte, bahse konu reform ajandalarının da hızlı bir şekilde hayata geçirilebilmesi mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Abbas, S. ve El Mosallamy, D. (2016). Determinants of FDI Flows to Developing Countries: An Empirical Study on the MENA Region. *Journal of Finance and Economics*, 4(1), 30-38.
- Abed, G. T. ve Davoodi, H. R. (2000). Corruption, Economic Reforms, and Economic Performance in the Transition Economies. *IMF Working Paper*, No: 00/132.
- Ades, A. ve Di Tella, R. (1997). The New Economics of Corruption: A Survey and Some New Results. *Political Studies*, 45(3), 496-515.
- Ades, A. ve Di Tella, R. (1999). Rents, Competition, and Corruption. *The American Economic Review*, 89(4), 982-993.
- Ackerman, J. (2004). Co-Governance for Accountability: Beyond Exit and Voice. *World Development*, 32(3), 447-463.
- Akçay, S. (2006). Corruption and Human Development. *Cato Journal*, 26(1), 29-48.
- Al-Sadig, A. (2009). The Effects of Corruption on FDI Inflows. *Cato Journal*, 29(2), 267-294.
- Arellano, M. ve Bond, S. (1991). Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297.
- Arellano, M. ve Bover, O. (1995). Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models. *Journal of Econometrics*, 68(1), 29-51.
- Bardhan P. (1997). Corruption and Development: A Review of Issues. *Journal of Economic Literature*, 35(3), 1320-1346.
- Billger ve Goel (2009). Do Existing Corruption Levels Matter in Controlling Corruption? Cross Country Quantile Regression Estimates. *Journal of Development Economics*, 90, 299-305.
- Blundell, R. ve Bond, S. (1998). Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models. *Journal of Econometrics*, 87(1), 115-143.
- Brouthers, L. E. ve Gao, Y. ve McNicol, J. P. (2008). Corruption and Market Attractiveness Influences on Different Types of FDI. *Strategic Management Journal*, 29(6), 673-680.
- Chêne, M. (2007). Overview of Corruption in MENA Countries. *Transparency International Anti Corruption Research Center*, <https://www.u4.no/publications/overview-of-corruption-inmena-countries.pdf>, Erişim: 12.03.2018.
- Craigwell, R. ve Wright, A. (2011). Foreign Direct Investment and Corruption in Developing Economies: Evidence from Linear and Non-linear Panel Granger Causality Tests. *Economics Bulletin*, 31(3), 2272-2283.
- De Jong, E ve Bogmans, C. (2011). Does Corruption Discourage International Trade?. *European Journal of Political Economy*, 27(2), 385-398.
- Elbahnasawy, N. G. ve Revier, C. F. (2012). The Determinants of Corruption: Cross-Country-Panel-Data Analysis. *The Developing Economics*, 50(4), 311-333.
- Everhart, S. S., Martinez-Vazquez, J. ve McNab, R. M. (2009). Corruption, Governance, Investment and Growth in Emerging Markets. *Applied Economics*, 41, 1579-1594.

- Goel, R. K. ve Nelson, M. A. (2009). Corruption in MENA Countries: An Empirical Investigation. *Economic Performance in the Middle East and North Africa - Institutions, Corruption and Reform*. Serdar Sayan (ed.), New York: Routledge, 13-24.
- Goel, R. K. ve Nelson, M. A. (2010). Causes of Corruption: History, Geography and Government. *Journal of Policy Modeling*, 32(4), 433-447.
- Gray, C. W. ve Kaufman, D. (1998). Corruption and Development. *Finance & Development*, 35(1), 7-10.
- Habib, M. ve Zurawicki, L. (2002). Corruption and Foreign Direct Investment. *Journal of International Business Studies*, 33(2), 291-307.
- Helmy, H. E. (2013). The Impact of Corruption on FDI: Is MENA an Exception?. *International Review of Applied Economics*, 27(4), 491-514.
- Hines, J. R. (1995). Forbidden Payment: Foreign Bribery and American Business After 1977. *NBER Working Paper*, No: 5266.
- Iqbal, F. ve Nabli, M. K. (2004). Trade, Foreign Direct investment and Development in the Middle East and North Africa. *The Middle East and North Africa Region: The Challenges of Growth and Globalization*, Washington DC: IMF, 7-8 April 2004.
- Kegley, C. W. ve Blanton, S. H. (2015). *Dünya Siyaseti - Yönelim ve Dönüşüm*, H. A. Gessler (çev.), Sakara: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Knack, S. ve Keefer, P. (1995). Institutions and Economic Performance: Cross-Country Test Using Alternative Institutional Measures. *Economics and Politics*, 7(3), 207-227.
- Kotera, G. ve Okada, K. ve Samreth, S. (2012). Government Size, Democracy, and Corruption: An Empirical Investigation. *Economic Modelling*, 29(6), 2340-2348.
- Kutan, A. M., Douglas, T. J. ve Judge, W. Q. (2009). Does Corruption Hurt Economic Development? Evidence from Middle Eastern-North African and Latin American Countries. *Economic Performance in the Middle East and North Africa - Institutions, Corruption and Reform*, Serdar Sayan (ed.), New York: Routledge, 25-37.
- Kwok, C. ve Tadesse, S. (2006). The MNCs as an Agent of Change for Host-Country Institutions: FDI and Corruption. *William Davidson Institute Working Paper*, No: 882.
- Larrain B., Felipe ve Tavares, José (2004). Does Foreign Direct Investment Decrease Corruption. *Cuadernos De Economía* 41, 217-230.
- Leite ve Weidmann (1999). Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption, and Economic Growth. *IMF Working Paper*, No: 99/85.
- Lipsey, R. E. (2002). *Home and Host Country Effects of FDI*. National Bureau of Economic Research Working Paper, No: 9293.
- Mathur, A. ve Singh, K. (2013). Foreign Direct Investment, Corruption and Democracy, *Applied Economics*, 45(8), 991-1002.
- Miller, T. ve Kim, A. B. (2014). Defining Economic Freedom. *Index of Economic Freedom 2014*. The Heritage Foundation and The Wall Street Journal (Dow Jones&Company, Inc) Report, Terry Miller ve Diğerleri (Ed.), 57-62.
- Mocan, N. (2009), Corruption, Corruption Perception and Economic Growth. *Economic Performance in the Middle East and North Africa - Institutions, Corruption and Reform*, Serdar Sayan (ed.), New York: Routledge, 38-66.
- Mauro, P. (1995). Corruption and Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 110, 681-712.

- Mauro, P. (1997). Why Worry about Corruption?. *IMF Economic Issues*, No: 6.
- OECD (2002). *Foreign Direct Investment for Development - Maximising Benefits, Minimising Costs*, Paris: OECD Publications Service.
- OECD (2003). *Public Sector Transparency and the International Investors*, Paris: OECD Publications Service.
- OECD (2008a). The Social Impact of Foreign Direct Investment, *OECD Policy Brief*.
- OECD (2008b). *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment* (4. Baskı).
- Onyeiwu, S. (2004). Analysis of FDI Flows in Developing Countries: Is the MENA Region Different?. *Published Working Paper from the Tenth Annual Conference of the Economic Research Forum*, Cairo, Erişim Adresi: http://www.mafhoum.com/press6/172_E11.pdf
- Paldam, M. (2002). The Cross-Country Pattern of Corruption: Economics, Culture and the Seesaw Dynamics, *European Journal of Political Economy*, 18(2), 215-240.
- Pinto, P. M. ve Zhu, B. (2016). Fortune or Evil? The Effect of Inward Foreign Direct Investment on Corruption. *International Studies Quarterly*, 60(4), 693-705.
- Rauch, J. E. ve Evans, P. B. (2000). Bureaucratic Structure and Bureaucratic Performance in Less Developed Countries, *Journal of Public Economics*, 75(1), 49-71.
- Roodman, D. (2009). How to Do xtabond2: An Introduction to Difference and System GMM inStata, *Stata Journal*, 9(1), 86-136.
- Saha, S. ve Ben Ali, M. S. (2017). Corruption and Economic Development: New Evidence of Middle Eastern and North African Countries. *Economic Analysis and Policy*, 54, 83-95.
- Saygın, E. (2017). *Ortadoğu'da Kalkınmanın Finansmanı*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Shleifer, A. ve Vishny, R. W. (1993). Corruption. *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 599-617.
- Swamy, A., Knack, S., Lee, Y. ve Azfar, O. (2001). Gender and Corruption. *Journal of Development Economics*, 64(1), 25-55.
- Tanzi, V. ve Davoodi, H. R. (2000). Corruption, Growth, and Public Finances. *IMF Working Paper*, No: 00/182.
- Transparency International (2006). *Global Corruption Report 2006*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Transparency International (2009). Corruption in the MENA Region. TI Working Paper, No:02/2009.
- UNCTAD (2018). *World Investment Report 2018-Investment and New Industrial Policies*. Geneva: United Nations Publications.
- World Bank (1997). *World Development Report 1997 - The State in a Changing World*, New York: Oxford University Press.
- World Bank (2017). *Doing Business 2017*, Washington D.C.
- World Economic Forum (2017). *The Global Competitiveness Report 2016-2017*, Klaus Schwab (ed.), Geneva.

**DETERMINISTIC EFFECT FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON CORRUPTION:
A PANEL DATA ANALYSIS FOR MENA REGION**

Extended Abstract

Aim: Corruption is one of the greatest challenges of the contemporary world that undermines good government, fundamentally distorts public policy, lead to the misallocation of resources, harms the private sector and its development, and finally hurts the poor. Corruption is the single greatest obstacle to economic and social development around the world. It undermines development by weakening the governance infrastructure on which economic growth depends. Compared with other regions except Sub-Saharan Africa and South Asia, corruption is higher in MENA region. The study investigates the role of foreign direct investment on corruption by employing System GMM analysis for 17 MENA countries over the period of 1996-2016.

Method(s): In the analysis, GDP per capita, government effectiveness, political stability, natural resource rents, trade openness and government expenditure are used as control variables. In the study, the role of foreign direct investment on corruption is analyzed with System GMM method by controlling above variables. We used three-year averages of data. We use System GMM approach for two reason; first, the nature of the dependent variable requires a dynamic estimation instead of a static one and second, to tackle endogeneity issue.

Findings: We found that increase in foreign direct investment in flows to MENA countries increases corruption. Foreign firms and multinationals pay bribes to obtain government contracts, to receive trade licenses, to evade red tape and to forestall bureaucratic complications in MENA region. We also found that the lag of control of corruption has positive significant effect on the current control of corruption. This finding supports the theory of self-reinforcing corruption in the sense that past corruption levels become an important determinant of current corruption levels due to strategic complementarity. According to this finding, restrictive political institutions and traditional forms of social relations diminish the future prospects of the young population, thereby causing a negative vicious circle that feeds corruption. According to the other estimation result of negative significant effect of political stability on the level of corruption, we conclude that political stability decreases the level of corruption since remaining in the office secured by politically stable environment increases the perceived cost of corrupt behavior for the countries in MENA. As another governance indicator, increase in government effectiveness leads to decrease in corruption since it increases the credibility of government's commitment to especially anti-corrupt policies. Finally, we could not find significant results for the following variables: GDP per capita, natural resource use, trade openness and government expenditure.

Conclusion: Since foreign direct investment inflows lead to growth in developing countries, it is not logical to take precautions to decrease foreign direct investment to have lower level of corruption. Hence the government holds increase its commitment to anti-corrupt policies to check corrupt acts of foreign business. Politically unstable MENA countries tend to have higher level of corruption. For this political stability in the region and within the countries should be increased by reducing internal and external conflicts to reduce Corruption. As a result, it would be appropriate to emphasize the importance of MENA countries to support their efforts to diversify economic structures and increase their economic competitiveness by putting into force the reform agendas that will transform their forms of political and social institutions as well as their legal and administrative infrastructures.

